

ביאורים

לאחר שראינו בפרק ב שהתורה משלימה את הבריאה, יש לשאול מדוע המתין הקב"ה ונתן את התורה לישראל רק אחרי כ"ו דורות מבריאת העולם [רש"י חגיגה יד א].

התשובה לכך היא, שאמנם התורה היא הנשמה האלוהית שנמצאת בבריאה, והעולם קשור אל בורא העולם דרך התורה, אבל העולם לא נמצא במדרגה המאפשרת לו להיפגש עם התורה עצמה. לכן נועד עם ישראל, שהוא העם המתאים אל התורה - לקבל את התורה ולקיימה.

אך עדיין לא מובן, מדוע ישראל לא נבראו בתחילת הבריאה, וכך כבר מתחילת הבריאה יאיר אורה של תורה בעולם?

ישראל אינו רק עם מעולה משאר העמים. כל העולם הוא רק בסיס לכך שעם ישראל יוכל להופיע ולגלות את התכלית של כל הבריאה - גילוי השכינה בעולם. וכמו שתינוק גדל מבחינה פיזית ורק אחר כך מתגלה אצלו השכל, כך העולם צריך להתבגר ולהתפתח ורק על גבי זה יכול להופיע עם ישראל ולמלא את תפקידו בצורה שלמה.

הסיבה לכך שהתכלית מופיעה בסוף היא, שהבריאה נועדה לשמש ככלים שיסייעו לתכלית לצאת אל הפועל. לכן, רק אחרי שיש כלים אפשר להתחיל לבנות את התכלית. העולם מתפתח ומשתכלל, ורק כשהוא מגיע לשכלול ופיתוח משמעותיים, הוא ראוי שישראל יופיעו בו ויביאו אותו אל התכלית.

הרחבות

• סוף מעשה במחשבה תחילה

וכן ישראל בעצמם, אין ראוי שיהיו נבראים בתחילת הבריאה. ישנם מקורות מהם עולה שהופעת ישראל היא דווקא בתחילת העולם, כפי שאמרו חז"ל: "מחשבתן של ישראל קדמה לעולם" [בראשית רבה א, ד], וכן במקום אחר במהרה"ל: "ישראל הם 'ראשית' כדכתיב (ירמיה ב, ג) 'קודש ישראל לה' ראשית תבואתה' " [נצח ישראל י]. ההבדל בין המקורות נעוץ בשאלה האם אנחנו מדברים על שלב המחשבה לברוא את הדברים או על ההופעה של הדברים בפועל בעולם הזה. בעולם המחשבה, המטרה הסופית היא ראשונה; לפני שמתחילים לבנות בניין, ראשית מתכננים מה לבנות וכיצד לבנות, ובשלב זה הדבר הראשון העומד לנגד עינינו היא המטרה לשמה הבניין יבנה. המקורות שהבאנו מתייחסים אל המימד הנשמתי שקיים עוד לפני הבריאה. נשמת ישראל נמצאת במקום הכי עליון, כך שמבחינה רוחנית הם ראשונים לכל העולם. אך מצד ההופעה בעולם הזה הדברים שונים. בעולם הזה ישנו צורך שקודם כל קומת הגוף תהיה שלמה, ועל גבה תופיע קומת הנשמה. לכן ישראל מופיעים בפועל אחרונים.

בדומה לכך ניתן להבין במלאכת בניין המשכן את הדו-שיח שבין משה לבצלאל. כאשר משה ציווה את בצלאל הוא הקדים את עשיית הכלים לבניית המשכן, ובצלאל החליף את הסדר בטענה ש"מנהג העולם תחילה לעשות בית ואחר כך משים כלים בתוכו" [רש"י שמואל לח, כב]. מבחינה רוחנית, כלי המשכן יותר גבוהים מהמשכן, ולכן הזכורו בציווי לפני המשכן. אולם מבחינה מעשית מתחילים בקומה הבסיסית ומתקדמים שלב אחר שלב אל עבר היעד, ולכן בצלאל הפך את סדר הציווי (על פי חתם סופר שמואל כה, י).

שאלות לדין

כל דבר עקרוני בעולם דורש תהליך. למה דבר זה הכרחי?

המהרה"ל אומר ששום אומה לא נבראה אחר ישראל, מה נאמר לגבי אומות כמו צרפת וארה"ב?

לעילוי נשמת שלמה בן יהודה סוסטר ז"ל

פרק יז

נושא הפרק: מכיוון שהתורה הכרחית לאדם, מדוע נתעכבה נתינתה עד

היות עם ישראל

השאלה אשר יש לשאל, למה לא נתנה התורה בכללה בתחילת העולם, כאשר ברא וסדר הנבראים? אחר שהתורה היא סדר הנבראים, ואין דבר שהוא סדר הוא במקרה, ולכן אין לומר בזה כי כך מקרה קרה. והתשובה על זה אינה רחוקה ממנו כלל. אחר שהתבאר בפרקים הקודמים, כי התורה הזאת בלתי מוכנים אליה כי אם ישראל. ואם כן, התורה השאלה למה לא נתן התורה בתחילת העולם, כאשר עדיין לא היו עם ישראל.

ואם אתה אומר, השאלה היא, שיהיו ישראל בתחילת העולם, העם אשר ראויים לקבל התורה, ונתת להם התורה? גם דבר זה אינו שאלה כלל, כי האבות, שהם אבות האמה, וכן ישראל בעצמם, אין ראוי שיהיו נבראים בתחילת הבריאה. כי ישראל מצד עצמם, אין ראוי בריאתם בהתחלה. ודבר זה נתבאר למעלה, כי אין ראוי לישראל רק הבריאה בסוף, אחר כל האמות, ודבר זה נמשך אל טבע הבריאה. כי האדם, שהוא מבחר המינים התחתונים, ובשבילו הכל נברא, הוא נברא באחרונה. ולא תמצא שום אמה בעולם שנבראת אחר ישראל, רק כלם קודמים להם. שאף אדם וישמעאל וכן עמון ומואב היו אמות גדולות קדם שהיו ישראל לעם. כאלו טבע הבריאה חייב דבר זה. כי הדבר שהוא שלמות הכל, ראוי שבו ישלם הכל. וכמו האדם שהוא שלמות כל מעשה בראשית, ובו נשלם כל מעשה בראשית. כך ישראל היו שלמות כל העולם, בהם ישלם הכל. וזה אמרם (יבמות סא, א): אתם קרויים אדם, ואין אמות העולם קרויים אדם. וזה נראה בישאל, אחר שענין האדם יש לישראל בבריאתם, שהרי הם נבראו באחרונה. אם כן הם היו האדם, ולא אמות העולם, ואין כאן מקומו, כי כבר בארנו זה למעלה גם כן. סוף סוף, אין כאן שאלה למה לא נבראו ישראל בתחילת בריאת העולם, שהכל הוא פסדר הראוי.

יש לשאול, אם התורה הכרחית לעולם מפני שהיא משלימה את הבריאה, אם כן למה לא ניתנה מיד בתחילת העולם? ואין לומר שדבר זה היה במקרה, שכן דבר בעל חשיבות כמו התורה, שהיא משלימה את העולם והיא חלק ממחשבת הבריאה, לא יתכן שנתניתה לעולם תהיה במקרה. והשבות שאלה זו פשוטה, כבר התבאר בפרקים הקודמים, שאין ראויים לתורה כי אם ישראל ולא אמות העולם, לכן לא ניתנה תורה בתחילת העולם, כשעדין לא היו ישראל בעולם.

ואם ישאל השואל מדוע לא יהיה עם ישראל, העם שראוי לתורה, בתחילת העולם ותינתן התורה בתחילת העולם? גם זו אינה שאלה, כי אבות האומה הישראלית והאומה עצמה אינם ראויים להיות בתחילת הבריאה. דבר זה התבאר לעיל בפרק י"ב, שישראל צריכים לצאת אל הפועל רק בסוף האומות, אחר שכל האומות כבר יצאו אל המציאות. דבר זה, שהאדם שבשבילו נבראה כל המציאות נברא באחרונה, הוא חלק מתכנית הבריאה, וכך גם באומות אין אומה שנבראה אחר ישראל. אף ישמעאל, אדם, עמון ומואב, שהן אמות שנוצרו בשלב מאוחר, היו אומות גדולות קודם שהיו ישראל לעם. דבר זה שייך לתהליך הבריאה, כי הדבר שהוא נותן שלימות הוא באחרונה, כדי שביצירתו יושלם הכל. האדם, שהוא המשלים את הנבראים, נברא אחרון לנבראים, וישראל, שהם משלימים את כל בני האדם, נבראו באחרונה. זוהי כוונת חז"ל באמרם: אתם קרויים אדם ואין אומות העולם קרויים אדם, כיון שישראל באומות כאדם בנבראים, וכבר נתבאר ענין זה למעלה. בכל אופן אין מקום לשאלה למה לא נבראו ישראל בתחילת הבריאה, כי לפי סדר הבריאה ראוי שיהיו ישראל באחרונה.

רק ישראל מוכנים לתורה לכן לא ניתנה תורה בתחילת העולם

מכיוון שישראל שלימות הבריאה לכן נבראו באחרונה

ביאורים

שאלת המהר"ל מבוססת על ההנחה שעם ישראל אינו שונה במהותו מהאבות, אלא הוא בסך הכל ריבוי הצאצאים שיצאו מאבותינו הקדושים, אברהם יצחק ויעקב. על כן מתעוררת השאלה מדוע לא ניתנה התורה כבר לאברהם אבינו, שבו בחר ה' וקירבו אליו מכל מי שהיו לפניו [נצח ישראל פרק יא]?

בתשובה לכך מביא המהר"ל מדרש שאותו נראה היום, אך ביאורו יתפרס על פני הימים הקרובים. עניינו של המדרש לבאר שההופעה של עם ישראל כעם שונה באופן מהותי מאבותינו, למרות מעלתם וקדושתם.

רבי יוסי ברבי חנינא ממשיל את העניין לאדם שהיה לו פרדס והוא שמר עליו מכל משמר, ולא סמך על אף אחד אחר שישמור עליו. למקורביו הוא חילק קצת מפירות הפרדס, אבל את האחריות על הפרדס הוא השאיר אצלו. רק כשגדל בנו הוא ראה שהוא יכול למלא את מקומו בשמירה ונתן לו לשמור על הפרדס.

כך התורה הייתה בעולם כבר מראשית הבריאה, אך אף אחד לא היה ראוי לשמור עליה, ולכן הקב"ה השאיר אותה אצלו. עד שהגיעו עם ישראל והוא השאיר בידיהם את התורה.

ר' סימון המשיל את העניין לאדם שערך לפניו שלחן עם סעודה. לעבדיו הוא מחלק רק מעט ממנה, אבל לבנו נותן את כולה. והנמשל הוא, שבני נח לא היו ראויים לקבל אלא מקצת מצוות, ורק ישראל ראויים לקבל את כל תרי"ג מצוות.

ר' אלעזר המשיל את העניין למלך שיצא למלחמה ולחיליו נתן אוכל שאינו מוכן, והם יצטרכו לטרוח ולהכין לעצמם, אך לבנו הוא נתן מהסעודה שהכין לעצמו. הנמשל הוא שהמצוות שקיבלו הגויים לא ניתנו להם מפורשות וברורות, והם צריכים להתייגע כדי לקיימן כראוי. אך לישראל הקב"ה נתן את המצוות ביחד עם התורה, שהיא החכמה שמבארת ומסבירה את המצוות.

הרחבות

נקודות שיא בטומאה

לאברהם מצות מילה, וגיד הנשיה ליעקב. קיים עניין משותף הקושר את עניין המילה של אברהם ואת גיד הנשיה אצל יעקב.

העורלה וגיד הנשיה מבטאים חומריות מופרזת המרחיקה את האדם מהקדושה. האדם נולד שלם בגופו יחד עם הערלה אך מצב זה מהווה חסרון לנשמתו. כאשר ענייני הגוף ממלאים את החיים, הרצונות הינם שפלים ואגואיסטים, והאדם טרוד בעיקר בשאלות 'מה טוב לך ומה נעים לך', בעוד שאיפות העדינות לרוחניות נדחקות ומוזנחות. הגוף עומד כחוצץ בפני הקדושה.

ברית המילה באה לתקן את הגוף. אמנם בהסרת הערלה נעשה חסרון בגוף, אבל חסרון זה מביא לשלמות יותר גדולה ואמיתית. ההשתחררות מהעיסוק המתמיד בגוף ובהנאות פותח את הנפש לעולם הנשמת. אחרי התיקון שבברית המילה הגוף אינו מתנגד לקדושה אלא משמש לה כלי נאמן (ועיין לעיל פרק ב).

הירך, שבו נמצא גיד הנשיה, מבטא את הצד הנמוך שבאדם. לכן דווקא שם הייתה לשרו של עשיו אחיזה ביעקב. כל עוד החומריות הגסה אחוזה בגוף, היא מונעת מהקדושה לחול בו. עיקר המאבק בנקודות אלו הוא לברר את הקדושה החבויה בעולם הזה [טללי חיים בראשית עמוד רמ"ט].

שאלות לדין

אברהם אבינו קיים את תרי"ג המצוות אף על פי שלא קיבל את התורה, מה אנו לומדים מכך על הקשר שלנו למצוות?

במדרש שלפנינו כתוב שה' פירש את מתן שכרה של כל אחת מהמצוות. מאידך, אנו הרי יודעים שמתן שכרן של מצוות לא נודע. הכיצד?

לעילוי נשמת מורי שלום בן חיים ע"ה וסעידה בת יפת ע"ה

אבל דבר זה הוא שאלה. אחר שהתורה היא ראויה אל זרע אברהם, למה לא ניתנה התורה לאברהם עצמו? ויותר מזה, אחר שנתנה לאברהם מצות מילה, וגיד הנשיה ליעקב, למה לא נתן להם התורה בשלמות?

ובמדרש (שמו"ר ל ט): מגיד דבריו ליעקב חקיו ומשפטיו וגו' (תהלים קמז, ט), אמר רבי אבהו, אמר רבי יוסי בר חנינא: משל למלך שהיה לו פרדס נאה, והיה נוטע כל מיני אילנות, ולא היה נכנס לתוכו אלא הוא, שהיה משמרו. משעמדו בניו על פרקו, אמר להם: בני, הפרדס הזה אני הייתי משמרו, ולא הנחתי לאדם לכנס בו, עכשו אתם תהיו משמרים אותו, כדרך שאני הייתי משמרו. כך אמר הקדוש ברוך הוא לישראל: עד שלא בראתי העולם בראתי התורה, שנאמר (משלי ח, ל): ואהיה אצלו אמון. מהו אמון? אומן, שנאמר (במדבר י"ב): כִּאֲשֶׁר יִשָּׂא הָאָמוֹן אֶת הַיֶּיֶק, ולא נתתיה לאחד מן האמונות, אלא לישראל. שכיין שעמדו ישראל על הר סיני ואמרו (שמות ט, ח): כל אשר דבר ה' נעשה, מיד נתנה להם. הוי אומר, מגיד דבריו ליעקב וגו' לא עשה כן לכל גוי וגו', למי? ליעקב, שבחרו מכל, ולא נתן להם אלא מקצת.

נתן לאדם שש, לנח שבע, לאברהם שמונה, ליעקב תשעה, אבל לישראל נתן הכל. אמר רבי סימון בשם רבי חנינא: משל למלך שהיה לפניו שלחן ערוך. נכנס עבדו נתן לו חתיכה, שני נתן לו ביצה, שלישי נתן לו ירך, וכן לכל אחד ואחד. נכנס בנו, נתן כל השלחן לפניו. אמר אליו: לאלו נתתי מנה מנה, אבל אתה, הכל נתתי ברשותך. כך הקדוש ברוך הוא, לא נתן להם רק מקצת מצוות, וכשעמדו ישראל, נתן להם כל התורה, שנאמר (תהלים קמז, ט):

לא עשה כן לכל גוי ומשפטים כל ידעום. אמר רבי אלעזר: משל למלך שיצא למלחמה, והיו הלגינות עמו. והיה שוחט בהמה, והיה מחלק להם לכל אחד ואחד כדי שיגיעו. בא בנו ואמר: מה אתה נותן לי? אמר לו: ממה שהתקנתי לעצמי. ולפיכך, הקדוש ברוך הוא נתן לאמונות עובדי כוכבים ומזלות מצוות גלומות³, שיגיעו בהן, ולא הפריש בהם בין טמאה לטהרה. באו ישראל ופרש להם המצוות כל אחת ואחת ענשה ומתן שכרה, שנאמר (שיר

השירים א, ב): ישקני מנשיקות פיהו. לכך נאמר חקיו ומשפטיו לישראל וגו', עד כאן.

אמנם יש לשאול, אם התורה ראויה להינתן לעם ישראל שהם זרע אברהם, מדוע לא ניתנה התורה לאברהם עצמו? ויותר מזה, הרי האבות קבלו מצוות שלא היו מצוים בהם בני נח, אברהם נצטווה על המילה ויעקב במצוות גיד הנשיה, אם כן למה לא ניתנה להם התורה בשלמות?

אמרו חכמים במדרש: מגיד דבריו ליעקב חקיו ומשפטיו וגו', אמר רבי אבהו, אמר רבי יוסי בר חנינא: משל למלך שהיה לו פרדס נאה, והיה נוטע כל מיני אילנות, ולא היה נכנס לתוכו אלא הוא, שהיה משמרו. משעמדו בניו על פרקו, אמר להם: בני, הפרדס הזה אני הייתי משמרו, ולא הנחתי לאדם לכנס בו, עכשו אתם תהיו משמרים אותו, כדרך שאני הייתי משמרו. כך אמר הקדוש ברוך הוא לישראל: עד שלא בראתי העולם בראתי התורה, שנאמר: ואהיה אצלו אמון. מהו אמון? אומן, שנאמר: כאשר ישא האומן את היונק. ולא נתתיה לאחת מן האמונות, אלא לישראל. שכיין שעמדו ישראל על הר סיני ואמרו: כל אשר דבר ה' נעשה, מיד נתנה להם. הוי אומר, מגיד דבריו ליעקב וגו' לא עשה כן לכל גוי וגו', למי? ליעקב, שבחרו מכל, ולא נתן להם אלא מקצת. נתן לאדם שש, לנח שבע, לאברהם שמונה, ליעקב תשע, אבל לישראל נתן הכל. אמר ר' סימון בשם ר' חנינא: משל למלך שהיה לפניו שלחן ערוך. נכנס עבדו נתן לו חתיכה, שני נתן לו ביצה, שלישי נתן לו ירך, וכן לכל אחד ואחד. נכנס בנו, נתן כל השלחן לפניו. אמר אליו: לאלו נתתי מנה מנה, אבל אתה, הכל נתתי ברשותך. כך הקדוש ברוך הוא, לא נתן להם רק מקצת מצוות, וכשעמדו ישראל, נתן להם כל התורה, שנאמר: לא עשה כן לכל גוי ומשפטים כל ידעום. אמר רבי אלעזר: משל למלך שיצא למלחמה, והיו הלגינות [גדודי חייליו] עמו. והיה שוחט בהמה, והיה מחלק להם לכל אחד ואחד כדי שיתייגע [בטרוח הכנת הבשר]. בא בנו ואמר: מה אתה נותן לי? אמר לו: ממה שהתקנתי לעצמי. ולפיכך, הקדוש ברוך הוא נתן לאמונות עכו"ם מצוות גלומות³ [בכלליות בלא פירושהן ופרטיהן ושכרן], שיתייגעו בהן, ולא הבדיל בהם בין טומאה לטהרה. באו ישראל ופירש להם המצוות כל אחת ואחת עונשה ומתן שכרה, שנאמר: ישקני מנשיקות פיהו. לכך נאמר חקיו ומשפטיו לישראל וגו'.

למור יומי
נאמן - תפארת ישראל

ביאורים

המשל שראינו אתמול עוסק באחריות שהטיל הקב"ה רק על עם ישראל לשמור את התורה בעולם. המשמעות לכך היא שיש מכנה משותף לתורה ולישראל, והוא המרכזיות שלהם בבריאה. הקב"ה ברא את העולם לשם התכלית שאמורה להופיע בו, וכל שאר הבריאה לא באה אלא כדי לעזור לתכלית הזאת לצאת אל הפועל. התכלית הזאת היא ישראל והתורה, שהם בעצם שני צדדים של אותו מטבע; ישראל הם העם שהטבע שלהם מתאים לתורה, לקיימה ולחיות על פיה. כל שאר העולם נברא כדי להיות כלים המסייעים לישראל להתפתח ולהוציא לפועל את הכוחות המיוחדים שלהם. לכן, עד שעם ישראל לא הופיע, נתן הקב"ה מעט מצוות לבני נח, אך עדיין העולם לא היה קשור באמת אל ייעודו - אל התורה, עד שהגיעו ישראל.

את המשל השני מסביר המהר"ל שכיוון שמעלת ישראל גדולה ממעלת האומות, לכן אומות העולם קיבלו רק מעט מצוות וישראל קיבלו את כולן.

מטרת המשל השלישי היא לבאר שעיקר ההבדל בין אומות העולם לעם ישראל הוא הבדל איכותי, שמא נטעה ונחשוב שכל ההבדל בין ישראל לאומות העולם הוא בכמות המצוות. כל המצוות שנצטוו בני נח הם ציווים כלליים, לא לרצוח, לא לגנוב, לא לעבוד עבודה זרה. אך במצוות שניתנו לישראל יורדת חכמת התורה לפרטי פרטים, כגון אלו חיות טהורות ואלו טמאות, ואיך למלא את החיים כולם בעבודת ה', כגון תפילה וקריאת שמע, שבת, תפילין, שמירת הלשון, בשר וחלב. דבר זה נובע מהעובדה שההבדל בין ישראל לאומות העולם אינו הבדל כמותי, כלומר שישראל חשובים יותר או צדיקים יותר. דברים אלו נכונים, אך עיקר ההבדל הוא שמדרגת ישראל שונה בתכלית משאר האומות, וזו הסיבה לכל ההבדלים שבין ישראל לאומות העולם. לישראל יש נשמה אלוהית שטבועה בהם, מה שאין כן באומות העולם. לכן המצוות שניתנו לאומות אמנם נותנות גבול לאדם כדי שיחיה חיים מתוקנים, אך אינם מרימות את האדם לאותה רוממות של חיים שאותה התורה מרימה את ישראל.

הרחבות

• התורה מיועדת לישראל בלבד

וכן ישראֵל. בספר הכוזרי מסביר ריה"ל שהאמונה שלנו בקב"ה לא מתחילה מהעובדה שהוא ברא את העולם, אלא מהעובדה שה' התגלה אלינו, דאג לנו והנהיג אותנו בהנהגה מיוחדת וניסית, כמו שרואים ביציאת מצרים. האמונה היא לא עניין תיאורטי שיש להוכיח אותו בהוכחות שכליות. כלומר, הקשר שלנו עם הבורא הוא לא רק מפני שאנו יודעים שהוא ברא אותנו. קשר כזה הוא רחוק ומנותק. הקשר שלנו עם הבורא נובע מ**מפגש** חי איתו בחיינו. ביציאת מצרים בה פגשנו את הבורא, נוצרה מדרגה חדשה, מדרגה של עם שחי בדבקות עם אלוהיו [מאמר ראשון כ"ה]. התורה באה לחשוף את המדרגה הזו, ללמד אותנו איך ליישם אותה בחיים שלנו. לכן התורה מיועדת דוקא לישראל, כי רק לישראל הייתה התגלות כזאת שהעם כולו פגש את הקב"ה.

• ריבוי פרטי המצוות מעיד על מעלה

רק בכמות המצוות. הגמרא אומרת שבמסכת 'עבודה זרה' של אברהם אבינו היו ארבע מאות פרקים, לעומת חמשת הפרקים שיש במסכת שלנו. כיצד נוצר הבדל זה? וכי היו לו הלכות שלא היו לנו?

ככל שמעלתו של האדם גדולה יותר, ההתנהגות שלו צריכה להיות מדוקדקת יותר. מפאת רמתו הרוחנית הגבוהה וקרבנותו אל הקדוש, הייתה לאברהם אבינו רגישות מיוחדת להבחין לפרטי פרטים האם במעשה מסוים מעורבת בחינה דקה של עבודה זרה או פסול. עקרון זה מסביר את היחס בין מצוות ישראל למצוות בני נח. מכיוון שמדרגתו גבוהה ממדרגת בני נח, יישומה בחיים כוללת יותר פרטים, לפיכך נצטוונו בתרי"ג מצוות ואילו בני נח בשבע בלבד (ע"ז ד:). ועיין משך חכמה דברים כח, מה: "אשר כמה יגיעות יגע וחקירות ונסיגות עמל אברהם אבינו עד שהתבונן להרחיק הגלולים ולהשכיל אמיתת מציאות השי"ת ויחודו והשגחתו והשארית הנפש".

שאלות לדין

'בנים אתם לה' אלהיכם' - כיצד אנו אמורים לחיות לאור הידיעה שאנו בנים של הקב"ה?
 המהר"ל אומר: **'אָבֵל שְׁאֵר הַנְּבָרָאִים וּמְלֻאכֵי הַשְּׂרֵת, אֵינָם מְחַיְבִים מִצַּד הָעֲלֶה'.** האם הם נבטאו במקרה?

הצלחת הוודיה אסתר בת מוריה הי"ו

רק לתורה ול ישראל יש קיום מצד עצמם]

באורו, כי כמו שהשם יתברך מחיב המציאות, כן התורה דברה מחיבים ומקרחים מן השם יתברך, אשר סדר וגזר פך. ולפיכך, לא היה נכנס לתוכו שום בריאה בעולם, רק השם יתברך, אשר הוא מחיב המציאות. וכל הנבראים הם אֶפְשָׁרִים מצד עצמם, כי לא נבראו פי אם לשמש זולתם. אָבֵל מצד עצמם אֶפְשָׁרִים. ולא כך התורה, שהיא מסדרת מן השם יתברך בעצמו. וכן ישראֵל, הם מחיבים מצד העלה בעצמה. כי כל עלול, אף שהוא אֶפְשָׁרִי מצד עצמו, הוא מחיב מצד עלתו יתברך. אָבֵל שאר הנבראים ומְלֻאכֵי הַשְּׂרֵת, אינם מחיבים מצד העלה, כי הם נבראו לשמש זולתם, ואין זה דבר שהוא מחיב. ולפיכך אָמַר, שלא היה מניח אחד לָכֵס לָשֵׁם, כי אינם שָׂכִים לָזֶה. עד כי באו ישראֵל, אשר הם מחיבים מצד העלה יתברך, כמו התורה שהיא מחיבת מצד העלה יתברך. כי ישראֵל נקראו בנים למקום, כְּדָתִיב (דברים יד. א): **בְּנִים אַתֶּם לַה' אֱלֹהֵיכֶם.** כי הן אינו נברא לשמש את אחר. ולכך על ישראל מִשְׁפָּט הָעֵלֹל, שהוא מחיב מצד העלה. ולא כן המְלֻאכִים, אשר שָׂמָם יוֹרֵה עֲלֵיהֶם שֶׁהֵם מְלֻאכִים, שְׁלֹחִים, מְשַׁמְשִׁים לְזוּלָתָם. ולכך ראוייה התורה לישראֵל בְּפִרְט, ולא לזולתם. ודָבָר זֶה מְבַאֵר.

ואמר רבי סימון: מִשָּׁל לְמִלָּךְ שֵׁשׁ לָפְנֵי שְׁלַחַן עֲרוּךְ וכו'. באור זֶה, כי אף שנתן לאומות מקצת מצוות, כמה שיש בהם מדרגת האדם במקצת, וכפי מדרגתם נתן להם מקצת מצוות. אָבֵל ישראֵל שהיו אדם בכל לא במקצת. נתן להם הכל כפי הראוי. והוסיף רבי אלעזר לומר, שאין ראוי לומר כי החלוק שיש בין ישראל לאומות העולם שלהם מקצת ולישראֵל הכל, ולפי זה, יהיה החלוק רק בכמות המצוות ולא באיכות המצוות. רק באיכות המצוות גם כן החלוק, כי לאומות העולם לא נתן להם המצוות רק גלומות, ולא הפריש בין טמאה לטהרה. וזה יורה על שאין ראוי להם התורה בברור החקמה והשכל לגמרי. ולכך, אף אם נתן להם מצוות, לא היו המצוות להם להבדיל בין דָבָר לְדָבָר, שָׁזֶהוּ בְרוּר הַשְּׂכָל שֶׁבַתוֹרָה, כְּאֲשֶׁר מְבַדֵּיל בֵּין דָבָר לְדָבָר. ולפיכך מדמה למלך שנתן לעבדיו לֵאכֹל מִן הַבְּהֵמָה, שהוא בָּשָׂר גַּם וְעֵב, וְלָבֵנוּ נָתַן מִמֵּאֲכָלִים הַשְּׂיֻכִים לְמִלָּךְ, וכן, לא היה ראוי לאומות התורה - הַשְּׂכָל הַבְּרוּר, והוא הַבְּדִיל בֵּין דָבָר לְדָבָר - רק בְּעֵנֵן גַּם לְבַד. אָבֵל לישראֵל נתן אמתת דרכי ה' בברור. וזה נרמז בכתוב מגיד דבריו ליעקב חקיו ומשפטי ישראֵל. פְּרוּשׁ, מגיד כל דבריו ליעקב, חקיו ומשפטי בברור הגמור לישראֵל. לא עשה כן לכל גוי, שלא הגיד להם התורה בשלמות, כי מצוות ומשפטים בל ידעום. היינו בברור הדבר מה שצוה לישראֵל.

ביאור כוונת חז"ל במדרש זה. הקב"ה הוא מחיב המציאות, ¹אם אין הקב"ה מצוי, שום דבר בעולם לא יכול להיות קיים. כמו כן התורה, שהיא דברי השם וגזרותיו, מחיבת המציאות בעולם. לעומת זאת שאר הנבראים אינם מחיבי המציאות, כי בריאתם בעולם אינה אלא כדי שישמשו אמצעי לצורך מטרה אחרת, אבל הם אינם מטרה כשלעצמם, ולכן אפשרי הדבר שלא היו נמצאים במציאות. לכן אמרו חכמים במדרש שלא היה אדם נכנס בפירסו רק המלך, היינו שהתורה, שהיא מחיבת המציאות, הייתה אצל ה', שהוא מחיב המציאות, ושום נברא לא השיג בה, כי לא הנבראים אינם מחיבי המציאות. אולם ישראל שונים משאר הנבראים, אף שמצד עצמם יכולה להיות מציאות שלא יבראו בעולם, אבל מצד הקב"ה הם מחיבי להיות בעולם. ישראל נקראים בנים ביחס לקב"ה, כמו שזכרנו לא נוצר כדי שישמש אמצעי לאחר אלא הוא מטרה כשלעצמה, כך גם ישראל נוצרו על ידי הקב"ה כנבראים מוכרחים מצד תכניתו של הקב"ה בעולם. גם המלאכים אינם מטרה לעצמם אלא נבראו לצורך מטרה אחרת, ושגם מעיד על כך, שכן המלאך הוא שליח הנצרך לעשות מעשה שליחות בעולם. על כן ראוייה התורה להינתן רק לישראל ולא לשום נברא אחר.

דבי סימון אמר משל אחר: משל למלך שיש שלחן לפניו וכו'. כוונת דבריו: גם לאומות יש מימד מסוים של אדם, על כן גם הם נזקקים למצוות, אולם מדרגת האדם השלם היא רק בישראל, לכן הם מקבלים את כל התורה ולא רק מצוות בודדות. יכול האדם לחשוב, שההבדל בין ישראל לבין אומות העולם הוא בכמות המצוות, שלאומות מעט מצוות ולישראל מצוות רבות. לכן בא רבי אלעזר והוסיף, שההבדל בין המצוות שניתנו לישראל לאלה שניתנו לאומות, הוא הבדל במהות המצוות. האומות קבלו מצוות בצורתן הגסה, שאין בהן הבדל בין טומאה לטהרה. ²ההבדלה בין דבר לדבר מורה על העומק שבדברים ועל הדעת שניתנה בהם, על כן לאומות ניתנו המצוות ללא הבדלה. לכן מדמה דבר זה למלך שנתן לעבדו מן הבהמה, שהיא דבר בעל חומר גס, ואילו ישראל קבלו לאכול ממאכל המלך. כי לישראל ראוי לתת את התורה, שהיא שכל אלוקי המבדיל בין דבר לדבר, כדי שיהיו דברי ה' אמיתיים ומבוררים. דבר זה נרמז בכתוב: מגיד דבריו ליעקב חוקיו ומשפטי ישראל. כלומר מגיד כל דבריו ליעקב, חוקיו ומשפטי באופן מחולק וברור נאמרים לישראל. לא עשה כן לכל גוי, שלהם לא נתן התורה באופן ברור ושלם, על כן הם משפטים בל ידעום, אפילו המשפט שצריך להיות ברור, גם הוא אינו ברור להם, ובדאי החוקים שכלל לא נאמרו להם ונאמרו רק לישראל.

[לְחֹזֵקוֹ - לַפְרֵדס (הַרוּמוֹ לְתוֹרָה) בַּמְשַׁל שֶׁל ר' יוֹסִי ב"ר חִינַיָא בַּמְדַרְשׁ.]

המהר"ל מוסיף עוד קומה על גבי הביאור שראינו אתמול, שאף המצוות שנצטוו האבות לפני מתן תורה היו מצוות המיוחדות להם לפי טבעם, אך התורה עצמה ככלל עדיין לא הייתה שייכת להם אלא לעם ישראל כאומה.

משמעות הדברים היא שאמנם אבותינו נבחרו על ידי הקב"ה ומעלתם הייתה גבוהה מאד, אך כל חשיבותם הייתה שעתיד לצאת מהם עם מיוחד שעל ידו תשרה השכינה בעולם. ואם כן, אף שמצד האישיות הפרטית של אברהם מעלתו גבוהה מאד, הוא זכה לכך רק בשביל שהאומה הישראלית תוכל להיווצר ממנו. על כך אמר הרב צבי יהודה זצ"ל שכשם שאנחנו מיוחסים לאבות, כך ה"יחוס" של האבות הוא שמהם יצא עם ישראל [מתן התורה הגואלת ב פרשת וישב תשל"ה]. הסיבה לכך היא שלמרות כל קדושתו של אברהם אבינו, עדיין לא הופיעה בו הקדושה בצורה של עם, אלא רק כאדם יחיד. לעומתו, בעם ישראל הקדושה מופיעה בצורה של ציבור ולא יחידים, וזוהי קדושה גדולה הרבה יותר. המהר"ל מסביר שההבדל בין קדושת היחיד לקדושת הציבור היא שאצל היחיד היא מקרית וחולפת, מכיוון שסופו של אדם למות, בלכתו אף נעלמת הופעתו בעולם ואיתו גם הקדושה. לעומת זאת קדושה של ציבור היא קדושה נצחית, כיוון שהציבור קיים לנצח. עם לעולם לא נעלם. אמנם האנשים מתחלפים, אך הציבור במהותו נשאר כשהיה. משל למה הדבר דומה? לאדם העשוי מתאים רבים. כל יום מתחלפים תאים רבים בגוף האדם, עד שלאחר תקופה - כל התאים שבאותו אדם התחלפו. היעלה על הדעת שזהו אדם אחר? ודאי שלא, כיוון שהאדם אינו סכום התאים שבגופו, אלא נשמה המופיעה על ידי גוף שבנוי מתאים רבים. במובן הזה כולנו עמדנו במעמד הר סיני, למרות שאף אחד מאותם אנשים שחיו אז לא חי גם היום. האבות היו הבסיס שעליו נבנה עם ישראל, אך עדיין לא הופיעה אצלם הקדושה בצורה כללית. לכן התורה שהיא נצחית, ניתנה דווקא לעם ישראל, שקדושתו היא קדושה נצחית.

הרחבות

• נתינת התורה לציבור

אף אם נתן לאברהם המילה, וליעקב גיד הנֶשֶׁה... לְיִשְׂרָאֵל נָתַן הַמִּצְוֹת, מִצַּד פִּי הַתּוֹרָה רְאוּיָה לָהֶם מִצַּד עֲצָמָה. המהר"ל כותב שדווקא עם ישראל קיבל את התורה כולה ולא האבות. הסיבה לכך היא שלִישֵׁרָאֵל יש התאמה פנימית לתורה. התאמה זו אינה תלויה במעשים מסוימים ולכן היא נצחית.

לרב קוק יש הסבר אחר מדוע המצוות ניתנו לעם ישראל ולא לאבות: "למען דעת, שלא רק יחידים חכמים מצוינים, חסידים ונזירים ואנשי קדש, חיים באור האידיאה האלהית, כי גם עמים שלמים, מתוקנים ומשוכללים בכל תקוני התרבות והישוב המדיני; עמים שלמים, הכוללים בתוכם את כל השדרות האנושיות השונות, מן רום האינטליגנציה האמנותית, הפרושית, המשכלת והקדושה, עד המערכות הרחבות, הסוציאליות, הפוליטיות והאקנומיות, ועד הפרולטריון (מעמד הפועלים) לכל פלגותיו, אפילו היותר נמוך ומגושם" [למהלך האידיאות בישראל ב]. לפי דבריו, התורה ניתנה לציבור ולא לצדיקים וליחידים סגולה בלבד, מפני שמטרת התורה היא לרומם ולתקן את כל האנושות. גם מהמקום הנמוך ביותר יש לאדם תקווה לחיות חיי קודש אם יהיה קשוב להדרכת התורה.

שאלות לדין

מה ההבדל העקרוני בין מצוות פרטיות לבין מצוות ששייכות לכלליות התורה?

מה הופך פרטים לכלל? האם יש הבדל בין כלל רגיל לכלל ישראל?

ובמאמר הָזָה הַתְּבָאָר לָךְ, כִּי אִף אִם נָתַן לְאַבְרָהָם הַמִּילָה, וְלִיעֲקֹב גִּיד הַנֶּשֶׁה לְדַעַת רַבִּי יְהוּדָה בְּפָרֶק גִּיד הַנֶּשֶׁה (חולין ק. ב), דָּבָר זֶה נָתַן לָהֶם, מִצַּד אֲשֶׁר הַמִּצְוָה הַיְהִי שִׁיר לָהֶם בְּפָרֶט, וְכִמּוֹ שֶׁהַתְּבָאָר בְּסִמּוּךְ דָּבָר זֶה, וְלִכְפֹּר נָתַן לָהֶם מִצְוֹת פְּרֻטִיִּים דְּנֻקָּא, דְּהִינּוּ בְּמִצְוָה שֶׁהִיא שִׁיר לָהֶם בְּפָרֶט. אָבֵל לְיִשְׂרָאֵל נָתַן הַמִּצְוֹת, מִצַּד פִּי הַתּוֹרָה רְאוּיָה לָהֶם מִצַּד עֲצָמָה*. וְזֶה הִיָּה כְּאֲשֶׁר יֵצְאוּ מִמִּצְרַיִם, שֶׁאֵז שֵׁם יִשְׂרָאֵל עֲלֵיהֶם, וְזֶה הַשֵּׁם נִשְׁאָר לָהֶם בְּלִי שְׁנוּי לְעוֹלָמִי עוֹלָמִים. וְרְאוּיָה לָהֶם הַתּוֹרָה הַתְּמִידִית, הַנִּצְחִית, אֲשֶׁר אֵין לָהּ שְׁנוּי כְּלָל. וְאִיךָ יִהְיֶה נָתַן הַסֵּדֶר הַתְּמִידִי, אֲשֶׁר אֵין לוֹ שְׁנוּי, לְאַבְרָהָם, לְיִצְחָק וְלִיעֲקֹב? כִּי בְּמָה שָׁהֶם פְּרֻטִיִּים, וְהַפְּרֵט יֵשׁ לוֹ שְׁנוּי. כִּי כְּאֲשֶׁר מֵת אַבְרָהָם, אֵין כְּאֵן אַבְרָהָם, וְכֵן יִצְחָק, וְכֵן יַעֲקֹב, אֵין רְאוּיָה לָהֶם דְּרָכֵי ה', אֲשֶׁר אֵין שִׁיר שְׁנוּי בָּהֶם כְּלָל. כִּי לֹא שִׁיר הַתּוֹרָה, שֶׁהִיא סֵדֶר הַשֵּׁם יִתְבָּרָךְ, אֲשֶׁר הוּא תְּמִידִי, רַק אֵל הַמְּקַבֵּל אֲשֶׁר עוֹמֵד בְּלִי שְׁנוּי. כִּי שֵׁם הַכְּלָלִי שָׁמוּ נִשְׁאָר תְּמִיד. וְאֵין שֵׁם עִם, שֶׁהוּא עִם כְּלָלִי, עַל אַבְרָהָם וְיִצְחָק וְיַעֲקֹב. רַק כְּאֲשֶׁר יֵצְאוּ מִמִּצְרַיִם אֵז הִיוּ לְעַם. וּבְשִׁבִיל זֶה לֹא נִתְּנָה הַתּוֹרָה עַד שֶׁהִיוּ שְׁשִׁים רְבּוּא. כִּי מִפְּנֵי כִּי מְסַפֵּר שְׁשִׁים הוּא מְסַפֵּר שְׁלֹם, כְּמוֹ שֶׁהַתְּבָאָר בְּחִבּוּר גְּבוּרוֹת ה' בְּאַרְיֻכוֹת. וְגַם נִתְּבָאָר בְּחִבּוּר בְּאֵר הַגּוֹלָה כְּכִמּוֹ מְקוֹמוֹת מְסַפֵּר שְׁשִׁים, שֶׁהוּא מְסַפֵּר כְּלָלִי. וּבַחֲלֵק יֵשׁ שְׁנוּי לֹא בְּדָבָר שֶׁאֵינוֹ חֲלֵק!

וְדָבָר זֶה רְאִיָּה וּמוֹפֵת חוֹתֶךָ עַל נִצְחִיּוּת הַתּוֹרָה, שֶׁלֹּא תִשְׁתַּנֶּה אֲצִלְנוּ לְנִצְחַת נְצֻחִים. כִּי אִם הִיָּה לְתוֹרָה שְׁנוּי, לְמָה לֹא נִתְּנָה לְאַבְרָהָם וְיִצְחָק וְיַעֲקֹב? וְאֵין מְסַפֵּיק לָךְ שׁוּם טַעַם וּסְבָרָא בְּזֶה הָעֲנָן, רַק כִּי מִפְּנֵי שֶׁאַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב הֵם פְּרֻטִיִּים, וְלֹא נִתְּנָה הַתּוֹרָה, שֶׁהִיא תְּמִידִית, נִצְחִית, בְּלִי שְׁנוּי, רַק כְּאֲשֶׁר יֵשׁ מְקַבֵּל שֶׁהוּא בְּלִי שְׁנוּי כְּלָל. וְלֹא יִסְפְּלוּ רְאִיָּה בְּרוּרָה זֹאת אִם לֹא עוֹרֵי לֵב, וְלֹא רְאוּ מְאוֹד הַחֲכָמָה מְעוּלָם.

נתינת התורה לעם ישראל ולא לאבות הוכחה לנצחיות התורה

מִתּוֹךְ דְּבָרֵי חֲכָמִים בְּמַדְרֵשׁ שֶׁהוּבָא לְמַעֲלָה, נִיתַן לְהַסִּיק, כִּי אַבְרָהָם שֶׁנִּצְטוּוּ בְּמִילָה וְיַעֲקֹב שֶׁנִּצְטוּוּ בְּמִצְוֹת גִּיד הַנֶּשֶׁה נִצְטוּוּ בְּכַךְ כְּאֲנָשִׁים פְּרֻטִיִּים, וּבְמִצְוֹת הַמֵּתְנַאֲמוֹת לָהֶם כְּפֻרְטִים. לִישְׂרָאֵל נִיתְּנָה הַתּוֹרָה כּוֹלָה, כִּי הַתּוֹרָה מֵתְנַאֲמָה לִישְׂרָאֵל, לִכֵּן נִיתְּנָה הַתּוֹרָה רַק אַחַר יְצִיאָתָם מִמִּצְרַיִם, כִּי רַק אֵז נַעֲשׂוּ לְעַם, וּמֵאֵז וְלְעוֹלָם הֵם נִקְרָאִים עִם יִשְׂרָאֵל, כִּי רְאוּיָה הַתּוֹרָה הַנִּצְחִית לְעַם הַנִּצְחִי. לֹא יִתְּכֵן שְׁתִּינַת הַתּוֹרָה, שְׁאֵין לָהּ שְׁנוּי וְתִמְרוּרָה וְהִיא נִצְחִית, לְאָדָם פְּרֻטִי, שֶׁהִי הָאָדָם הַפְּרֻטִי הוּא בְּר שִׁינוּי. גַּם אַבְרָהָם, יִצְחָק אוֹ יַעֲקֹב הֵם פְּרֻטִיִּים, וְלִכֵּן אֵינָם מְקַבְּלִים תּוֹרָה, כִּי הַתּוֹרָה הַנִּצְחִית צְרִיכָה לְהִינָתֵן רַק לְכָלֵל שֶׁהוּא נִצְחִי. אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב אֵינָם נִקְרָאִים עִם, רַק כְּשִׁינְאוּ מִמִּצְרַיִם הִיוּ לְעַם, לִכֵּן נִיתְּנָה לָהֶם הַתּוֹרָה בְּאוֹתָהּ שְׁעָה. מִפְּנֵי סִיבָה זוֹ לֹא נִיתְּנָה הַתּוֹרָה לִישְׂרָאֵל עַד אֲשֶׁר הִינִיעַ מְסַפְּרִים לְשִׁשִּׁים רְבּוּא. בְּגִבּוּרוֹת ה' הַתְּבָאָר בְּאַרְיֻכוֹת שֶׁמְסַפֵּר זֶה מוֹרָה עַל הַשְּׁלִימוֹת, 'הַחֲלֵק שְׁאֵינוֹ שְׁלֵם יֵשׁ בּוֹ שִׁינוּיִים אֲבֵל הַדְּבָר הַשְּׁלֵם שׁוֹמֵר עַל שְׁלִמוֹתוֹ. בְּחִיבּוּר בְּאֵר הַגּוֹלָה הַתְּבָאָר שֶׁמְסַפֵּר שְׁשִׁים הוּא מְסַפֵּר הַמְּלֻמָּד עַל עֲנִין כְּלָלִי וְלֹא פְּרֻטִי.

עֲנִין זֶה מֵהוּוֶה הוֹכַחָה חוֹתֶכָה, שֶׁהַתּוֹרָה לֹא תִשְׁתַּנֶּה אֲצִלְנוּ לְעַד, כִּי אִם יִהְיֶה שִׁינוּי בְּתוֹרָה, לְמָה לֹא נִיתְּנָה הַתּוֹרָה לְאַבְרָהָם, יִצְחָק וְיַעֲקֹב?! אֵין לְשֵׁאלָה זוֹ הַסְּבָר אַחַר אֵלָּא רַק הַטַּעַם שֶׁאִמְרָנוּ, הִיוֹת אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב בְּנֵי אָדָם פְּרֻטִיִּים שִׁישׁ בָּהֶם שִׁינוּי, וְלֹא נִיתְּנָה הַתּוֹרָה שֶׁהִיא נִצְחִית וּבְלִי שִׁינוּי, אֵלָּא לְמִקְבַּל שְׁאֵינוֹ מִשְׁתַּנֶּה, הֵינּוּ לְאוֹמָה שֶׁמְהוּוֶה אֵינָה מִשְׁתַּנֶּה. וְלֹא יִשִּׁיתוּ לָבֶם לְהוֹכַחָה זוֹ רַק עוֹוֵרִי לֵב אֲשֶׁר לֹא רְאוּ אֵת אֹר הַחֲכָמָה מְעוּלָם.

ביאורים

לפני שניתנה התורה משה אמר לישראל שהקב"ה רוצה לתת להם תורה. עם ישראל קיבל זאת בשמחה וברצון, והתבטא בצורה נעלה ביותר כשאמר 'נעשה ונשמע'. ישראל רצו כל כך לקבל את התורה עד כדי שהסכימו לקבלה גם ללא הבנה. אך חז"ל מלמדים אותנו שהקב"ה כפה את התורה על ישראל וגרם להם לרצות אותה רק מתוך אונס והכרח. והשאלה עולה מאליה: לשם מה הכפייה הזאת הייתה נצרכת, והרי רצינו לקבל את התורה מתוך רצון חופשי?!

בעלי התוספות עונים שההסכמה של ישראל לקבל את התורה הייתה רופפת. היא לא יכלה לעמוד מול רוחות עזות ומול קשיים. היה חשש אלוהי שמא מתוך האימה מהאש הגדולה שתהיה במעמד הר סיני ישראל יחזרו בהם. קבלת תורה שכזו אין לה שום יכולת לעמוד מול הייסורים והאתגרים שיעמדו מול עובד ה' בעתיד. לכן הוצרך הקב"ה לכוף אותם לכך. עדיפה קבלת התורה מתוך כפייה מאשר זריקת התורה ועזיבתה.

המהר"ל ממאן לקבל את התירוץ הזה. אמירת ישראל 'נעשה ונשמע' היא מופת לדורות עולם למסירותם של ישראל בקבלת התורה. לא ייתכן שבקבלתם, שהייתה בלב שלם, היה איזה פגם או רפיין. המהר"ל מבאר שטעם הכפייה הוא אחר לגמרי.

כפיית ההר כגיגית הוצרכה לא משום שקבלת ישראל את התורה לא הייתה מושלמת. אלא כדי שהורדת התורה לעולם לא תהיה תלויה בשום דבר. התורה היא החיות של העולם. כי הם חיינו ואורך ימינו. אין אפשרות לעולם להתקיים ללא תורה, ודברים שבלעדיהם אין חיים לעולם - לא ניתנה בחירה לאדם לעשותם או לא. למשל, האדם אינו בוחר לנשום, הוא פשוט נושם מרגע היוולדו. גם מציאות התורה בעולם אינה מותנת בבחירת האדם אלא טבעית והכרחית. הקב"ה כפה עלינו הר כגיגית כדי ללמדנו שאין אפשרות לעולם להתקיים ללא התורה.

הרחבות

• בחירה חופשית בכלל ישראל.

מלמד, שִׁכְפָּה עֲלֵיהֶם אֵת הָהָר כְּגִיגִית. לאורך כל הפרק יעסוק המהר"ל בדרשת חז"ל שהתורה ניתנה בכפייה. שאלת השאלה - מדוע ניטלה מישראל הבחירה החופשית? הרב קוק מסביר שבדברים הנוגעים לכלל ישראל אין בחירה. קיומו של עם ישראל בעולם והחיבור שלו להקב"ה הם דברים מוכרחים כמו שאר חוקי הטבע: "כי אף על פי שכל השלמות האנושית נתן ה' יתברך רק תחת בחירה... מכל מקום אין הבחירה החופשית כי אם בנוגע לפרטים שבישראל, אבל בנוגע לכלל ישראל כרת ה' יתברך ברית עמנו, היינו שאי אפשר כלל שיהיה חס וחלילה כלל ישראל נפרד מקדושת שמו הגדול" [מדבר שור דרוש שלושים וארבע, משפט כהן עמוד שכח]. את דבריו הוא מבסס על דברי בעל ה'עקדה' שתמה מה משמעותה של כריתת הברית [פרשת ניצבים, דברים כט] בין ישראל לקב"ה - הרי יש ביד עם ישראל את הבחירה לעבור עליה? ואם נאמר שאין בכוחו של עם ישראל לעבור עליה נמצא שאין בחירה חופשית? והשיב: "אין קיום ונצחיות ברית ה' יתעלה ואהבתו עם האומה הזאת תלויים בחומרותה (של הברית), אבל הוא קיום ודיבוק טבעי הכרחי גדול וחזק ממנו לא ישוער ביטולו בשום צד ועניין בעולם" [עקדת יצחק שער תשעים ותשע] (ראה מהר"ל ביום הבא).

שאלות לדין

"ואם לא הִיְתָה הַתּוֹרָה הִיָּה הָעוֹלָם חוֹזֵר לְתוֹהוּ וָבִהוּ". כיצד העולם התקיים לפני מתן תורה? אילו דברים נוספים אינם נתונים לבחירתנו בגלל שהם 'מוכרחים'?

פרק לב

נושא הפרק: כפה עליהם הר כגיגית

בַּפֶּרֶק רבי עקיבא (שבת פח, א): וַיִּתְצַבּוּ בְּתַחְתִּית הָהָר (שמות ט, יז). אָמַר רַב אֲבִדִּימִי בַר חַמָּא בַר מַחְסִיָּא: מִלְמַד, שִׁכְפָּה עֲלֵיהֶם אֵת הָהָר כְּגִיגִית*, וְאָמַר לָהֶם: אִם מִקְבִּלִים אַתֶּם אֶת הַתּוֹרָה מוֹטָב, וְאִם לֹא, שֵׁם תְּהֵא קְבוּרַתְכֶם. אָמַר רַב אֶחָא בַר יַעֲקֹב: מִכָּאן מוֹדְעָה רַבָּה לְאֹרִיטָא!. אָמַר רַבָּא: אִף עַל פִּי כֹן, הִדָּר קְבִלְיָהּ בִּימֵי אַחְשָׁרֹוֹשׁ, דְּכָתִיב (אסתר ט, כז): קִיְמוּ וְקַבְּלוּ, קִיְמוּ מַה שִׁקְבְּלוּ כְּבָר, עַד כָּאן.

והתוספות (שם ד"ה כפה) הקשו: והלא כבר אמרו נעשה ונשמע? ותרצו, שמא כשיהיו רואים האש הגדולה יהיו חוזרין, עד כאן. ולפי הנראה, אין הדברים האלו ברורים, שנאמר כי ישאל יחזרו מקבלת התורה, אשר לא יסוף זכות זה? מן העם וזרע זרעם עד עולם. ומה זכות הוא זה, שמא אם לא כפה עליהם ההר היו חוזרים? ועוד, יכפה עליהם ההר כשיהיו חוזרין ולא עתה? ועוד, אם לא היה כפיית ההר רק שלא יהיו חוזרין, הא דאמרין בעבודה זרה (ב. ג): כלום כפיית ההר עלינו? לימא להו, כלום אמרתם נעשה ונשמע קדם כפיית ההר? שאלו אמרתם נעשה ונשמע קדם, היה כופה עליהם ההר, שלא יחזרו בשביל האש. אבל כיון שלא אמרו קדם זה נעשה ונשמע, אין לכפות ההר.

אבל מה שִׁכְפָּה עֲלֵיהֶם הָהָר, שלא יאמרו ישאל אנחנו קבלנו התורה מעצמנו, ואם לא היינו רוצים, לא היינו מקבלים התורה. ודבר זה לא היה מעלת התורה, כי התורה כל העולם תלוי בה, ואם לא היתה התורה היה העולם חוזר לתוהו ובהו. ולפיכך, אין ראוי שתהיה קבלת התורה בבחירת ישראל, רק שהיה הקדוש ברוך הוא מחייב ומכריח אותם לקבל התורה, שאי אפשר זולת זה, שלא יחזרו העולם לתוהו ובהו. ואל יקשה, סוף סוף היה בחנם מה שִׁכְפָּה עֲלֵיהֶם הר כגיגית, שהרי כבר אמרו נעשה ונשמע? דזה לא קשיא, דודאי, עקר הדבר לא היה בשביל שלא יחזרו, דלמה יחזרו, כיון שכבר אמרו נעשה ונשמע? רק שדבר זה ראוי מצד עצמו, כי איך תהיה התורה, שהיא שלמות כל המציאות, על ידי שכן בחרו ישראל לקבל התורה. ואם פן שלמות העולם היה תולה בדבר אפשי, שהיה אפשר שיקבלו, ואפשר שלא יקבלו, ולכך כפה עליהם ההר כגיגית, שאם לא היו מקבלים התורה שם תהא קבורתם.

בפרק רבי עקיבא דרשו חז"ל את הפסוק: ויתצבו בתחתית ההר, אמר רב אבדימי בר חמא בר מחסיא: מלמד שכפה עליהם את ההר כגיגית, ואמר להם: אם מקבלים אתם את התורה מוטב, ואם לאו, שם תהא קבורתכם. אמר רב אחא בר יעקב: מכאן יש לישראל טענה אם אינם מקיימים את המצוות, שהרי קיבלו אותן בכפייה ולא מרצון. אמר רבא: אף על פי כן אין זו טענה, כי חזרו ישראל וקיבלו את התורה מרצונם בימי אחשוורוש, שנאמר: קיימו וקבלו, קיימו מה שקבלו כבר בעבר.

הקשו התוספות, והרי ישראל אמרו נעשה ונשמע, אם כן למה צריך היה לכפות עליהם את קבלת התורה? תרצו התוספות, שלא היה די ברצונם, כי שמא כשיראו את האש הגדולה יחזרו בהם. אלא שאין דברי התוספות ברורים. כידוע, אמירת נעשה ונשמע היא זכות גדולה לישראל, זכות זו עומדת להם ולרועם לעולמי עולמים, ואם נאמר שמחמת האש הגדולה היו חוזרים בהם ולא חזרו בהם רק בגלל הכפייה, מהי הזכות? ועוד, מדוע כפה עליהם ההר עתה, היה צריך לכפות עליהם שריצו לחזור? ועוד, הגמרא בעבודה זרה אומר, ש'לעתיד לבוא יבואו אומות העולם ויבקשו שכר מהקב"ה, וכשיאמר להם הקב"ה: הרי לא קיבלתם את התורה, הם יטענו: האם כפית עלינו הר כגיגית ולא קיבלנו התורה? אך לשיטת התוספות אין זו טענה, כי יאמר להם הקב"ה: האם אמרתם נעשה ונשמע קודם הכפייה, שאם הייתם אומרים נעשה ונשמע יש מקום לכפייה, כדי שלא יחזרו בהם מפני האש, אבל כיון שלא אמרו נעשה ונשמע אין מקום לכפייה.

אלא הטעם לכפיית הר כגיגית, כדי שלא יאמרו ישראל קיבלנו את התורה מרצוננו, ואם לא היינו רוצים לא היינו מקבלים את התורה. קבלת התורה מרצון אינה לפי מעלת התורה. העולם תלוי בתורה, כי אם לא היתה תורה בעולם, היה העולם חוזר לתוהו ובהו. לכן אין זה ראוי שתהיה קבלת התורה תלויה ברצון עם ישראל, אלא צריך שיכפה הקב"ה את קבלת התורה, ליומר שאי אפשר לעולם בלא התורה, ואילו לא היתה תורה היה העולם חוזר לתוהו ובהו. ואם תשאל, הרי כבר אמרו ישראל נעשה ונשמע, ולחנם כפה עליהם הקב"ה הר כגיגית? אין זו קושיה, בודאי הכפייה לא היתה כדי שלא יחזרו בהם, שהרי אין סיבה שיחזרו לאחר שאמרו נעשה ונשמע, אלא הכפייה ראויה מצד עצמה, שלא יתכן, שהתורה, שהיא השלמת כל המציאות, תהיה תלויה בבחירת ישראל. שאם כן היה כל העולם תלוי בדבר שהוא אפשרי ולא בדבר שהוא מחוייב, כי יתכן שישראל יסכימו לקבלת התורה ויתכן שלא יסכימו. על כן כפה עליהם הר כגיגית, שאם לא יסכימו שם תהא קבורתם.

דחיית הסבר
התוס', שכפיית
ההר הייתה כדי
שלא יחזרו מפני
האש הגדולה

הכפייה משום
שהתורה הכרחית
לעולם

ביאורים

המהר"ל מוסיף שני הסברים המבארים את סיבת כפיית ההר כגיגית:

ההסבר השני נוגע בקשר בין עם ישראל לקב"ה. התורה היא הדבר המבחר בין עם ישראל לקב"ה. כשעם ישראל רצה לקבל את התורה הוא בעצם אמר שהוא מוכן להתחבר אל הקב"ה ולכרות איתו ברית נישואין. ואכן חז"ל מתארים את מעמד הר סיני כחופה גדולה [תענית כו.]: אך אם כך הדבר, ייתכן שברבות הימים קשר זה יוכל להתנתק, חלילה. שהרי בנישואין כמו שבני הזוג בחרו ברצונם החופשי להתחתן כך הם יכולים גם לפרק את החבילה. זקני יהודה בזמן החורבן חשבו שהקשר שלנו עם הקב"ה הוא כמו קנין רגיל שאפשר לבטלו, כמו קשר נישואין שיכול להיפרם. ולכן חשבו שמכיוון שפעענו בקשר הנישואין עם הקב"ה והלכנו אחרי אלוהי נכר - הקב"ה נתן לנו גט וגירש אותנו לצמייתות. יחזקאל בירר להם שלא כן הדבר. הקשר בין הקב"ה לישראל, שנעשה על ידי התורה, הוא קשר נצחי בל יינתק. אפילו אם עם ישראל יעבור עבירות אין הקב"ה יכול לגרש אותם ולבחור באומה אחרת. הדבר דומה לאדם שאנס אישה נגד רצונה. הוא אינו יכול לגרשה מעל פניו. זו היתה כוונתו של הקב"ה שכספה עלינו הר כגיגית לקבל את התורה. הוא 'אנס' אותנו להיות קשורים אליו. ומכאן ואילך אין הוא יכול לגרש אותנו. הקב"ה כביכול הכריח את עצמו להיות מחובר בקשר נצחי עם ישראל.

ההסבר השלישי מדבר על היחס בין האדם לאלוהים. האדם צריך לחוש שקיומו ואושרו תלויים בקב"ה, שהרי הוא יוצרנו ובוראנו. ככל שהאדם יחיה לפי ציוויו של ה' - הוא יתחבר אליו יותר. הוא יבין שהקב"ה שברא את האדם יודע בדיוק מהי הדרך שבה צריך ללכת כדי להוציא את כוחותיו מהכוח אל הפועל. לכן התורה, שהיא דבר ה' המורה לאדם איך לגלות את אישיותו צריכה לבוא בכפייה. כפיית ההר באה ללמדנו שחיים על פי התורה בונים אצלנו את התחושה שה' הוא האלוהים. חיים לאור ההבנה הזאת נוסכים בנו עוז, כוח ותעצומות נפש הנובעים מהקשר עם ריבונו של עולם.

הרחבות

משמעות הכפייה

להיות החבור הזה הכרחי. המהר"ל מסביר שכפיית ההר נועדה לבטא את הכרחיות החיבור בין הקב"ה לישראל (על ידי התורה) ואת טבעיותו. בדומה לכך כתב המשך חכמה שהכפייה לא נעשתה על ידי איומים, אלא: "שהראה להם כבוד ה' והיו מוכרחים... וראו כי כל הנבראים תלוי רק בקבלת התורה" (הטבעי יט, יז). הקב"ה הראה לישראל שרצונם הפנימי מתאים לחלוטין לצווי האלוהי. הרב קוק מוסיף לאור דברי המהר"ל, שעל ידי הכפייה היו ישראל מתקרבים לדרגה בה המצוות היו עבורם כל כך טבעיות, עד שהיו מוכרחים לעשותם (כפי שמוכרח האדם לנשום) [מדבר שור דרוש שלושים ושלוש].

שאלות לדיון

מדוע החיבור בין ישראל לתורה הוא הכרחי?

למה כל העולם מותנה בקבלת התורה, הרי התורה היא הטבע של ישראל בלבד?

במדרש מצאנו: כשביקשו לפרוק על בימי יחזקאל, באו מוקני יהודה לדרוש, אמרו לו: בן אדם, כהן הקונה עבד האם אותו עבד אוכל בתרומה? אמר להם: אוכל. אמרו לו: ואם מכרו הכהן לישראל, האם יצא מרשות כהן? אמר להם: כן. אמרו לו: אף אנו יצאנו מרשות הקב"ה ונהיה כאומות. אמר להם: העולה על רוחכם היו לא תהיה, חי אני נאום ה', אם לא ביד חזקה ובחמה שפוכה אמלוח עליכם.

במדרש זה ביארו חכמים, כי הרשעים שהיו בימי יחזקאל, רצו לפרוק עול. מחשבתם היתה, שהקשר שבין עם ישראל והתורה הוא קשר שאינו מחוייב אלא הוא קשר אפשרי, אפשר איתו ואפשר בלעדיו. השיב להם יחזקאל, שקשר זה הוא קשר מוכרח ואינו תלוי ברצונם, אלא הוא חובה שמחייבים הקב"ה. לפיכך כפה עליהם הר כגיגית, לומר שהחיבור הוא הכרחי. כי לא יתכן שדבר שבו תלוי קיום העולם יהיה נתון לבחירה. דבר זה אינו אפשרות כלל.

לאחר הדרשה הנזכרת למעלה דרשו חז"ל: אמר ריש לקיש: תנאי התנה הקב"ה עם מעשה בראשית, אם יקבלו ישראל את התורה מוטב, ואם לאו, יחזרו לתהו ובהו. באו לומר בזה, כי כפיית הר כגיגית היתה מפני שכל מעשה בראשית תלויים בקבלת התורה. כשם שבארה הקב"ה את כל הברואים, וטבע בכל בריה את חוקי הטבע שלה, כך ראוי שהאדם, אשר הוא רוחני, תהיה התנהגותו הטבעית רוחנית. כבר התבאר למעלה בפרק א', שעיקר תפקידו של האדם בעולם הוא ענינו הרוחני. תפקיד זה קשור בתורה לכן היתה נתינת התורה בכפייה.

בפרק ט"ז עסקנו בהוכחות שהתורה מן השמים, ושם ביארנו טעם עיקרי מדוע במתן תורה היה צורך בכפייה. האדם צריך להיות תחת רשות הבורא. **בפרק ט"ז** עסקנו במהות האדם את המצוות אשר יזו עליו הקב"ה, בזה הוא תחת רשות הבורא. אם האדם היה מקבל את המצוות בבחירתו, אין בזה הוכחה שהוא תחת רשות הבורא, והיה חיסרון בקשר ההכרחי של האדם עם בוראו. דבר זה מחייב שתהיה התורה מן השמים, ועיין בפרק ט"ז כי שם הארכנו בזה. ויתבאר דבר זה עוד בפרק י"ז בדבור הראשון אנוכי ה' אלוקיך.

לילוי נשמת מרת עליזה בת לאה כהן ע"ה

הכפייה מורה על קשר הכרחי שלא ניתק

ויש לומר גם כן, שלקב"ה פפה עליהם הנהר כגיגית, שלא יאמרו ישאל, כי יהיה חס ושלום בטול לקבלת התורה, כי מרצונם קבלו ישראל, ואפשר להפטר מדבר כזה, שהרי לא נעשה בהכרח. רק היה אפשר לקבל ואפשר שלא לקבל. ולכך פפה עליהם הנהר כגיגית, לומר שהם מכרחים לקבל התורה. וכל דבר שהוא מכרח ומחייב אין פאן הסרה ובטול, אחר שהוא מכרח. וכן מוכח במדרש בפסוק (דברים כב, ט): ולו תהיה לאשה לא יוכל שלחה כל ימיו. כשבא הקדוש ברוך הוא לתת תורה על הר סיני, פפה עליהם הנהר כגיגית, שיקבלו תורתו. וכיון שפך, הרי ישראל אנוסתו של הקדוש ברוך הוא, ואצל אנוסתו כתוב: ולו תהיה לאשה לא יוכל שלחה כל ימיו. ולא כן אצל מפתה, מפני שמשפט האנס כפי מה שהיה המעשה, כי המאנס היה מכריח הבתולה על האישות, וכל דבר שהוא מכרח הוא מחייב, ולכך לא יוכל שלחה, כפי אשר הוא עושה בעצמו האישות ההכרחי, לכך לא יסור כלל. ולכך פפה השם יתברך עליהם הנהר כגיגית, להיות החבור הזה הכרחי. וכל זוג וזוג וזוג הכרחי אין סלוק והסרה, כמו שהוא אצל המאנס אשה.

ובמדרש (ילקוט יחזקאל רמז שני"ט): אתה מוציא, כשבקשו לפרק על בימי יחזקאל, באו מזקני יהודה לדרש, אמרו לו: בן אדם כהן הקונה עבד, מהו שיאכל בתרומה? אמר להם: יאכל. אמרו לו: אם חזר ומכרו לישראל, אם יצא מרשותו? אמר להם: הן. אמרו לו: אף אנו יצאנו מרשותו של הקדוש ברוך הוא, נהיה כאומות העולם. אמר להם יחזקאל (יחזקאל כ, ב-ג): העלה על רוחכם היה לא תהיה, חי אני נאום ה', אם לא ביד חזקה ובחמה שפוכה אמלוח עליכם, עד כאן.

הרי במדרש הזה בארו, כי היו רוצים הרשעים לפרק על, שהיו חושבים, כי חבור זה אינו מכרח, רק אפשרי שיהיה ואפשר שלא יהיה. והשיב להם יחזקאל כי חבור זה מכרח, כי הוא יתברך מכריח אותם על זה. ולפיכך פפה עליהם הנהר כגיגית, במה שהחבור הזה הכרחי, ואינו דבר שאפשר שיהיה ואפשר שלא יהיה. שאחר שקבלת התורה הוא שלמות כל העולם, אין יהיה בדבר זה אפשרות כלל.

ולפיכך מסיק שם אחר זה מיד, אמר ריש לקיש: תנאי התנה הקדוש ברוך הוא עם מעשה בראשית, אם יקבלו ישראל התורה מוטב, ואם לאו יחזרו לתהו ובהו. לומר, כי לכך פפה עליהם הנהר כגיגית, מפני שכל מעשה בראשית תלויים בקבלת התורה. ששם שבא השם יתברך על מעשה בראשית, ונתן לכל אחד טבעו אשר יהיה נוהג עליו, כך ראוי שיהיה לאדם השכלי הנהגה שכלית. ודבר זה הוא תורת האדם, אשר התורה היא הנהגתו השכלית, כמו שהתבאר למעלה. ולפיכך היה נתינת התורה על ידי הכרח.

אמנם למעלה בארנו עוד עקר הטעם. כי מחייב שיהיה האדם תחת העלה, מצד העלה אשר גוזר המצוות עליו, ובזה האדם הוא תחת רשות העלה. אבל שיהיה תחת העלה, במה שהאדם קבל מעצמו עליו גזרת העלה, אין האדם בזה חבור העלה, כי ראוי שיהיה על האדם משפט העלול. ודבר זה מחייב תורה מן השמים, והוא אחד מן המופתים שמחייב תורה מן השמים. ועיין למעלה כי הארכנו בזה, ועוד יתבאר אצל אנוכי ה' אלהיך וגו'.

אמירות נוספת לפרש מדוע כפה עליהם הר כגיגית, כדי שלא יאמרו ישראל, שיש אפשרות לביטול קבלת התורה, שהרי מרצונם קבלוה, ועתה אין רצונם בה עוד. לכן כפה עליהם, להורות שהם מחוייבים בקבלת התורה, כי כל דבר שבא בהכרח אין לו ביטול. טיעון זה מוכח מהמדרש על הפסוק: ולו תהיה לאשה לא יוכל לשלחה כל ימיו. אומר המדרש: כשבא הקב"ה לתת תורה על הר סיני, כפה עליהם הנהר כגיגית שיקבלו תורתו. וכיון שכן, ישראל הם כאנוסתו של הקב"ה, וביחס לאנוסה נאמר: ולו תהיה לאשה לא יוכל לשלחה כל ימיו. **ד**ין זה אמור רק ביחס לאנוס ולא אמור ביחס למפתה. האנס נידון לפי מעשיו, מפני שהאנס הכריח את האנוסת למעשה האישות, הרי הוא מחוייב ומוכרח לאישות איתה, לכן לא יוכל לשלחה כל ימיו. לכן כפה הקב"ה הר כגיגית, כדי שהחיבור יהיה חיבור הכרחי, וכל חיבור שבא בהכרח, הוא חיבור מחוייב שאין לו הסרה, כמו אצל האנוס את האישה.

הקשר של ישראל לקב"ה הוא קשר מוכרח ואינו ניתק לניתוק

כשם שחוקי הטבע הכרחיים בעולם, כך התורה הכרחית לאדם

הכפייה מוכרחת, כי מחייב שהאדם יהיה תחת העלה

ביאורים

נתינת התורה בכפייה הייתה מוכרחת, כמו שלמדנו, אך יש חיסרון גדול בקבלת תורה שאינה מרצון האדם. ייתכן שמצד קיום העולם זה דבר הכרחי - אך בפועל, עבודת ה' שכזו - איננה העבודה העליונה ביותר. נחזור למשל שהמהר"ל בעצמו הביא. ודאי לנו שהקשר האידיאלי בין בני הזוג הוא כזה שאינו נעשה באונס אלא מתוך רצון גמור של שני בני הזוג.

זו הסיבה שקבלת התורה הסתיימה רק כאשר עם ישראל קיבל את התורה מרצון. המהר"ל מבאר שמצוות קריאת מגילה שעומדת במרכזו של חג הפורים היא מצווה מיוחדת. מצד אחד היא לא ניתנה באופן מפורש במעמד הר סיני, וממילא כפיית הר כגיגית לא חלה עליה, אך מאידך היא רמוזה וטמונה בתורה. לכן כאשר חשפו אותה בתורה היה צריך לקבל אותה מחדש. כאן, כבר אין צורך בקבלה מאונס ובכפייה. הכפייה כבר נעשתה במעמד הר סיני, ולכן ישראל יכולים לקבל את המצווה הזו מרצונם החופשי ואכן כך עשו. קבלה זו משלימה את מסירת התורה לישראל.

את עיקר התורה קיבלנו בכפייה, אשר מראה על גודל חשיבותה של התורה, על הקשר הבל יינתק שלנו עם הקב"ה ועל היותנו מבינים את מקומנו כעבדי ה'.

את סיומה של התורה קיבלנו ברצון המעידי על קבלת עול מלכות שמים של עם ישראל בשמחה ובאהבה.

סיכום הפרק: שלושה טעמים מדוע הייתה נצרכת כפיית ההר, למרות שישראל אמרו נעשה ונשמע, והסכימו לקבל את התורה מרצונם.

התורה הכרחית לקיומו של העולם. ביאור הדבר: כשם שהבריאה כולה נבראה שלא מרצון הנבראים, כך מוכרחת גם התורה, שהיא השלמת הבריאה - כי אין האדם שלם בבריאתו אלא כאשר תורה בעולם. ולכן אין ראוי שדבר הכרחי יהיה תלוי ברצון עם ישראל.

אם ישראל היו מקבלים את התורה מרצונם, היה הדבר מורה שקבלת התורה נתונה לבחירתם, ולכן תיתכן מציאות שיבואו ויאמרו, עתה אין אנו רוצים בתורה, וממילא אין אנו רוצים בקשר עם השם יתברך. ההכרח מלמד על קשר בל יינתק בין עם ישראל לבין הקדוש ברוך הוא.

האדם צריך להיות תחת העילה, וההכרח מלמד על היותו נתון תחת העילה. אם נתינת התורה הייתה תלויה ברצונם, היה הדבר מלמד על עצמאות מסוימת של האדם, ועל חוסר היותו המוחלט תחת העילה.

אף על פי שהכפייה הכרחית, גם הקבלה מרצון הכרחית, כדי לגלות שישראל שייכים בעצמותם לתורה. לכן "הדור קיבלוה בימי אשורשו"ש. קבלתם מרצון את מצוות מקרא מגילה, שנחשבת כמצווה מן התורה, כתוספת על המצוות, מגלה שכל קבלת התורה הייתה ברצון.

הרחבות

• הכפייה - על התורה שבעל פה

מקרא מגילה כמו תוספות על התורה. המהר"ל פתח בקושיית התוספות - מה הצורך בכפייה אחר שישראל הסכימו מרצונם לקבל את התורה? שאלה זו נשאלה על ידי חז"ל במדרש תנחומא: "ואם תאמר: על התורה שבכתב כפה עליהם את ההר? והלא משעה שאמר להם מקבלים אתם את התורה ענו כולם ואמרו נעשה ונשמע, מפני שאין בה יגיעה וצער והיא מעט! אלא אמר להם על התורה שבעל פה שיש בה דקדוק מצוות קלות וחמורות והיא עזה כמוות וקשה כשאל קנאתה..." [פרשת נח אות ג]. האלשיך מסביר שסירובם של ישראל לקבל את התורה שבעל פה נבע דווקא מאהבתם הגדולה לקב"ה: "באומרם - מי יעצור כוח לעמוד בכל דקדוקי תורה שבעל פה, ולמה נגשה תמיד" [הובא בפירושו עץ יוסף למדרש].

לאור הסבר זה, מובן מדוע רואים חז"ל בהוספת מקרא מגילה קבלה של התורה שבעל פה מרצון. לא זו בלבד שישראל אינם נרתעים מהתורה שבעל פה, אלא הם מוסיפים מצווה חדשה מדברי חכמים.

המהר"ל מביא את דברי המדרש ומעיר ש"אין הדעת נוחה למעט זכות ישראל" שלא רצו לקבל את התורה שבעל פה. אלא כוונת המדרש היא שלישית לא הייתה יכולת לקבל את התורה שבעל פה לפי מדרגתם באותה שעה והכשרתם לזה הייתה בכפיית ההר [הקדמה לאור חדש עמ' מו].

שאלות לדין

מה הכוונה שהקב"ה 'הסכים' עם ישראל שקבלו מצווה אחת מרצונם?
מדוע חשוב להבין שגם מקרא מגילה (שחז"ל חידשו בעצמם) היא מצווה שנרמזה בתורה?

ומה שאמר רב אָחא: מוֹדְעָה רַבָּה לְאוֹרֵי תְּאֵא דְסוֹף סוֹף, הִיא קְבַלַת הַתּוֹרָה בְּהִכְרַחֲתָא, וְאִין זֶה קְבֵלָה גְמוּרָה, שְׂצָרִיף שִׁיהִי קְבַלַת הַתּוֹרָה בְּרִצּוֹן הַמְּקַבֵּל. וְכֹאשֶׁר כָּפָה עֲלֵיהֶם הָהָר כְּגִיגִית, הִיא זֶה הִכְרַח וְלֹא רִצּוֹן. וְעַל זֶה אָמַר: אֵף עַל פִּי כֵן הִדָּר קְבֵלוּהָ בִימֵי אַחְשָׁרוּשׁ וְכו'. בְּאוֹר עֲנִין זֶה, כִּי בִימֵי אַחְשָׁרוּשׁ קְבֵלוּ מִצְוָה אַחַת³ מִרְצוֹנָם, וְלֹא גָזַר הַשֵּׁם יְתַבְרַךְ דְּבַר זֶה עֲלֵיהֶם, רַק הֵם קְבֵלוּ מֵעֲצָמָם, וְהִסְכִּים הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא עִמָּהֶם. וּמִקְרָא מְגִלָּה הִיא מִצְוָה אַחַת שֶׁנִּתְחַדְּשָׁה, כְּמוֹ שְׂאֲמָרוּ שֵׁם (מְגִלָּה יז, א): אֲרַבְעִים וּשְׁמֹנֶה נְבִיאִים וְשִׁבְעַ נְבִיאוֹת עָמְדוּ לְיִשְׂרָאֵל, וְכֻלָּם לֹא פָּחְתוּ וְלֹא הוֹסִיפוּ עַל תּוֹרַת מֹשֶׁה, חוּץ מִמִּקְרָא מְגִלָּה. שְׁמֹנֶה נְלֻמְד, כִּי מִקְרָא מְגִלָּה כְּמוֹ תוֹסְפוֹת עַל הַתּוֹרָה*. וְשֵׁם מִפְּרֹשֶׁ, כִּי גַם מִקְרָא מְגִלָּה נִרְמַז בַּתּוֹרָה. סוֹף סוֹף, מִקְרָא מְגִלָּה קְבַלַת מִצְוָה אַחַת מִמִּצְוֹת הַתּוֹרָה שֶׁקְבֵלוּ מֵעֲצָמָם, וְלֹא הִיא זֶה מִצַּד הַהִכְרַח, כְּמוֹ שֶׁהִיא מִתְחַלָּה, רַק שֶׁהִיא זֶה מִרְצוֹנָם, וְהַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא הִסְכִּים עַל יָדָם. וּבְזֶה הִיוּ מְקַבְּלִים כָּל הַתּוֹרָה מִרְצוֹנָם. שְׂאֵם הַמִּצְוָה שֶׁהִיא אַחֲרוֹנָה לְכָל הַתּוֹרָה, שֶׁהִיא מִקְרָא מְגִלָּה, קְבֵלוּהָ מֵעֲצָמָם, כִּי מִי הִכְרִיחַ אוֹתָם לְדַבֵּר זֶה, מִכֵּל שֶׁכֵּן שְׂאֵר מִצְוֹת, שֶׁהֵם קוֹדְמִים לְמִקְרָא מְגִלָּה, שֶׁכֵּלָם הֵם בְּרִצּוֹן. וּבְזֶה כְּאֵלוּ הִיא תְּחִלָּה קְבַלַת הַתּוֹרָה בְּרִצּוֹן, כִּי הוֹכִיחַ הַסּוֹף עַל הַתְּחִלָּה. וּבְזֶה דִּי לְבָאָר, כִּי הַתּוֹרָה לְיִשְׂרָאֵל בְּרִצּוֹן מִצַּד עֲצָמָם, אֲבָל הִכְרַחֲתָא הִיא לָהֶם מִצַּד הַשֵּׁם יְתַבְרַךְ, כְּאֲשֶׁר רָאוּ לְכָל הַדְּבָרִים אֲשֶׁר הֵם שְׂלֵמוֹת הָעוֹלָם, שְׂרָאוּי שִׁיהִי מְכֻרָח וְאִינוּ אֲפֹשְׁרֵי, כְּמוֹ שֶׁהִתְבָּאָר.

מה שאמר רב אחא, ש'בגלגל הכפייה יש לישראל טענה שאינם רוצים לקיים המצוות, והרי הם קבלו התורה מרצון, ולא הייתה להם מחשבה כלל לחזור בהם ממה שאמרו נעשה ונשמע, אם כן אין מקום לטענה: אלא מכיוון שבנתינת התורה היה גם הכרח, אז אין הקבלה קבלה הנובעת רק מרצונם, אלא גם מהכרח, ולכן היא אינה קבלה מוחלטת. קבלה מוחלטת היא קבלה הנובעת מרצון חופשי, ולכן יש מקום לטענה זו. על זה אמר רבא: אף על פי כן חזרו וקבלו מרצונם בימי אשורשו"ש. ביאור העניין הוא, שבימי אשורשו"ש קבלו מצווה אחת, מצוות קריאת מגילה, מרצונם, מצווה זו לא הייתה בגזירה אלוקית, אלא הייתה הסכמה אלוקית לקבלתם. מצוות מקרא מגילה היא מצווה מחודשת כמו שאמרו חכמים: ארבעים ושבע נביאים עמדו לישראל, ולא פחתו ולא הוסיפו על תורת משה חוץ ממקרא מגילה. מזה אנו למדים, שמקרא מגילה היא כמו תוספת על התורה. ושם בארו חז"ל כי יש למקרא מגילה רמז בתורה. בכל אופן מקרא מגילה היא מצווה שקבלו ישראל מרצונם, ולא הייתה כפייה אלוקית על קבלה זו כמו שהייתה כפייה על התורה. בשעה שקיבלו מרצונם את התוספת לתורה, שהיא כמצווה אחרונה לתורה, בוודאי קיבלו מרצונם גם את מה שקדם למצווה זו, ובקבלה זו כאילו את כל התורה קיבלו ברצון, והוכיח סופו על תחילתו. ודי בזה לבאר כי את התורה קיבלו ישראל מרצונם, אבל היה הכרח מצד נותן התורה לכפות עליהם את קבלתה, כמו שראוי לכל הדברים אשר הם מחוייבי המציאות, וכמו שהתבאר.

